

■ פרופ' חיים הררי:

חבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, חתן פרס ישראל לפיסיקה תשמ"ט, נשיא מכון וייצמן למדע בשנים 1988 עד 2001, התמנה בידי זבולון המר ליושב-ראש הזועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה

אני רוצה לפתוח בהבעת צער על כך, שאינני רואה בכינוס הזה כאן רבים-רבים שאינם מהמחנה הפוליטי והדתי של זבולון זיכרונו לברכה, כי זבולון היה של כולנו. הידידות האישית ביני ובין זבולון השתלבה בצורה מיוחדת במינה בהרגשתי, שזבולון היה השר של מדינת ישראל, כמעט אמרתי 'כל עם ישראל' ונזהרתי, כי הוא הקפיד לומר "של כל מדינת ישראל".

אני רוצה לשתף אתכם בכמה חוויות אישיות, בלי קשר לדרך הפוליטית. אדבר בשם עצמי, כידיד טוב שלו. הכרתי את זבולון לראשונה מיד לאחר שהתמנה כשר החינוך. זה היה לפני שלושים שנה ועוד כמה חודשים, כשממשלת בגין התכוננה, ואני אז חבר מן השורה במועצה להשכלה גבוהה. שר החינוך, מכוח תפקידו, לפי החוק, הופך, בין השאר, להיות גם יושב-ראש המועצה להשכלה גבוהה. זבולון החכם, המבין והצנוע, בא אל כמה מאיתנו, שהיו אז חברי המועצה להשכלה גבוהה, ואמר לנו: "תראו, זה תפקידי, זו משימתי, אינני מלומד גדול, אני מכיר את האוניברסיטה כסטודנט וכבוגר, ואני רוצה לעשות למען המערכת הזאת כל מה שרק אפשר לעשות".

אחד הדברים שקשרו אותנו אז הייתה פעילותו הנמרצת, שלא הוזכרה היום באף אחד מהמקומות, למען פרויקט פר"ח, שאותו הקמנו שנתיים קודם לכן במכון וייצמן, וזבולון כשר חינוך התלהב

ממנו. הוא היה זה שנתן לפרוייקט את הדחיפה הגדולה, והביא אותו מכ-200 או 300 סטודנטים אז ברחבי הארץ לאלפים. היום אנחנו ב-30,000 סטודנטים ו-30,000 ילדים שנעזרים על ידם. זבולון היה זה שהביא את הפרוייקט ממאות לאלפים, ובעניין זה קשרתי איתו את הקשר הראשון, אבל מעולם לא יצא לי לדבר איתו בארבע עיניים, פנים אל פנים, עד שנת 1979. באותה שנה הגיע הזמן למנות יושב-ראש חדש לות"ת, הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה להשכלה גבוהה, שהיא בעצם גוף כמעט מיניסטרילי, העוסק במערכת ההשכלה הגבוהה, ובמיוחד באוניברסיטאות ובתקציביהן. לזבולון היה מועמד, מדען חשוב, דתי, מאוניברסיטת בר אילן; ראשי האוניברסיטאות לא רצו במועמד הזה והציעו מועמד אחר, לא דתי, לא מאוניברסיטת בר אילן; זבולון התנגד למועמד שלהם והציע, לאחר מחשבה, מועמד שלישי, וזה היה עבדכם הנאמן.

הוזמנתי לשיחה פנים אל פנים עם שר החינוך. נכנסתי לחדרו. לפני חדרו ישב זבולון אורלב, ראש הלשכה, יד ימינו. עוד לפני שאמר לי שלום, ואנחנו הכרנו כבר, אמר לי: "אני רציתי לתפקיד את פלוני - הזכיר את שמו - אבל לא נתנו לי, ועכשיו אני בלב שלם רוצה שאתה תעשה את זה". המשפט הראשון הזה בין שני אנשים בארבע עיניים היה הבסיס לידידות שנמשכה עשרים שנה, כי זה משפט שאומר: אני אדם ישר ולעולם לא אומר לך איזשהו דבר אחר זולת האמת. הוא יכול היה להחמיא לי ולספר נסים ונפלאות על מה ששמע עלי ועל מה שהוא יודע עלי, בין אם זה אמת ובין אם זה שקר ובין אם זה קצת בערך אמת. אבל לא; הוא אמר לי: רציתי מישהו אחר, אבל אני לגמרי שלם עם זה שאני נאלץ לבחור בך, ועכשיו אנחנו נעבוד יחד. מאותו יום והלאה אינני זוכר מקרה אחד, שבו אחד משנינו חשד ולו לשנייה, שהשני איננו אומר לו לא רק את האמת, את כל האמת ורק את האמת,

אלא גם כל הניואנסים של האמת, בין שהיא נעימה ובין שאיננה נעימה.

אני זוכר את שיחתנו האחרונה, שבה רבנו אולי יותר מאשר בכל שיחה אחרת. מה פירוש רבנו? התווכחנו על איזה עניין, היו לנו שתי דעות שונות, אני חשבתי שהוא טועה לחלוטין, הוא חשב שאני טועה לחלוטין. הוא הקשיב, קיבל את דעתי, עשה את מה שאני הצעתי. היום אני יודע בוודאות ששנינו טעינו. הוא טעה לחלוטין ואני טעיתי לחלוטין. זו הייתה שיחתנו האחרונה, סמוך לפטירתו. הוא כבר היה חולה מאוד. אז הייתה זאת ידידות בת עשרים שנה, שהתחילה במשפט מאוד לא מחמיא "אני רציתי את ההוא אבל מסתפק בך", ונגמרה בוויכוח עקשני. בעשרים השנים האלה למדנו, לפחות אני למדתי, לאהוב אותו בצורה בלתי רגילה; אני מאמין ויודע שכך היה גם בכיוון השני.

היה לזבולון הומור, וזה לא דווקא סיפור בדיחות. ישנם אנשים שיודעים לספר בדיחות ומכירים אלפי בדיחות, ולפעמים זה רק זיכרון טוב ויכולת סיפור, ולא חוש הומור. זבולון מדי פעם היה מספר גם בדיחות, אבל היה לו גם הומור יוצא מן הכלל. בחמש השנים שעבדנו ביחד הוא היה, כאמור, יושב-ראש המועצה להשכלה גבוהה, אבל יושב-ראש ות"ת הוא למעשה בעל התפקיד הקובע באוניברסיטאות. באותה תקופה הייתה אינפלציה של 400 אחוז, היו סכסוכי עבודה, שביתות מרצים כמו עכשיו, ניסיונות התנכלות של משרד האוצר לאוניברסיטאות; כמו עכשיו, אבל הרבה יותר גרוע, האמינו לי. למשל, כשהאינפלציה היא 400 אחוז לא צריך לקצץ אחוזים בתקציב; די לשלוח בדיוק את הסכום שהבטחת, רק שבועיים יותר מאוחר. בשנים הקשות מאוד ההן הייתי מגיע מדי פעם להתראיין בטלוויזיה ושאלו אותי "מה התואר שלך?", והייתי משיב: "יושב-ראש הוועדה לתכנון ולתקצוב של המועצה

להשכלה גבוהה"; ואז אמרו לי: "בטלוויזיה אי אפשר לכתוב תואר כזה, כי הכיתוב יכסה את הפנים שלך, אז תן תואר יותר קצר". הלכתי לזבולון להתייעץ, מה עושים. אמר לי: "שמע, תגיד לעיתונאים שאני, זבולון, יושב-ראש המועצה להשכלה גבוהה, ואתה עומד בראש המועצה להשכלה גבוהה". זה היה הומור טיפוסי לו. הוא התבונן בדברים כהווייתם, לא לקח את עצמו יותר מדי ברצינות ולא לקח את השני יותר מדי ברצינות.

היו לנו שיחות נפש על כל נושא שבעולם, ממצבו של בגין ערב פרישתו ועד כל מה שקרה סביב מלחמת לבנון הראשונה, 1982, וכמובן כל המלחמות עם משרד האוצר. לא היה שר במדינת ישראל שעמד לימין מערכת ההשכלה הגבוהה כמו זבולון המר, לא לפניו ולא אחריו. זה פשוט היה מדהים, הנחישות והחוכמה שבהן ניצל את כוחו הפוליטי – שלא היה לו שום קשר לא לחינוך ולא להשכלה גבוהה, אבל היה לו כסיעה הכרחית בקואליציה – כדי להציל את מערכת החינוך ואת מערכת ההשכלה הגבוהה מאלף מרעין בישיין.

לעתים לא קרובות שמעתי ממנו גם על הצרות שהיו לו במפלגתו הוא ואיך פלוני ואלמוני יורדים לחייו. אני זוכר שיחה כשביקרתי אותו במחלקה לטיפול נמרץ, לאחר התקף הלב שהיה לו בראשית שנות ה-80. מצבו כבר טיפ-טיפה השתפר, הוא חיך אלי ואמר: "כנראה שהיה צריך התקף לב כדי שאבין, כמה חסרי חשיבות כל הניסיונות להתווכח אתי ולהפיל אותי בתוך מפלגתי". לומר דבר כזה למישהו שאינו מהמחנה שלך ולא מהמפלגה שלך - ראיתי בזה גילוי של ידידות אמיצה וכן את כנותו של האיש, את יושרו ואת צניעותו.

זבולון היה באמת שר החינוך של כולם. הזכירו היום שהיה אחד משרי החינוך הטובים ביותר; זבולון אורלב אמר – הטוב ביותר. רק שני שרי חינוך כיהנו יותר מעשר שנים – זלמן ארן וזבולון המר. ואין פלא שרק השניים האלה השאירו חותם לדורות על המערכת. להתווכח היום חותמו של מי משניהם יותר גדול זה לא פרודוקטיבי ולא עוזר. גם אני נוטה לחשוב, שאילו הכריחו אותי לבחור, הייתי אומר זבולון המר, אבל גם לזלמן ארן היו זכויות גדולות מאוד. מה שחשוב הוא להבחין, שעשייה בחינוך משפיעה לאחר עשור או שניים או שלושה, שום דבר לא קורה אחרי שנתיים.

בוגרי כיתות י"ב, שסיימו בקיץ האחרון והתגייסו לצבא, ראו ב-18 שנות חייהם 13 שרי חינוך במדינת ישראל, כולל פעמיים זבולון ו-11 אחרים. זה טירוף מוחלט. אנחנו מדברים על שכנים שיש להם מחבלים מתאבדים; רבותיי, להחליף 13 שרי חינוך במשך 18 שנה זה כמעט יצר התאבדות לאומי. ורק שניים – שוב אני אומר, זלמן ארן וזבולון המר – כיהנו יותר מעשר שנים. זבולון לא ברציפות, ואולי זאת זכות גדולה למערכת, משום שהוא כיהן שבע או שמונה שנים, פסק, חזר, פסק וחזר; בפעם הראשונה השאיר את חותמו בצורה דרמטית, ואחר כך חזר למקצה שיפורים. הוא תמיד אמר: אני רוצה להיות שר חינוך 12 שנים. כששאלתי אותו למה, אמר: "בפחות מ-12 שנים אי אפשר לעשות כלום, ב-12 שנים אולי אני אצליח לעשות משהו". והוא הצליח לעשות הרבה. הזכירו את חינוך תיכון חובה חינום, כלומר חינום וחובה – הישג אדיר, שהשיג רק בזכות כוחו הפוליטי ולא הודות לאיזשהו עומק חינוכי שהנחיל למישהו; הוא הפעיל את כוחו הפוליטי למען דבר שהאמין בו, שיש בו עומק חינוכי. אילו היה בא רק כאיש חינוך, כבעל חזון, זה לעולם לא היה קורה, אולי עד היום זה לא היה קורה.

הזכירו הרבה את תרומתו לחינוך יהודי, גם למגזר הדתי וגם הלא דתי. אני רוצה להזכיר דבר אחר, שהיה לי הכבוד לשתף איתו פעולה. זבולון הבין, כמו שאמר היום חבר הכנסת נתניהו, שאם לא נעסוק בנושאי יהדות – אי אפשר יהיה להסביר לילדינו למה הם לא בקליפורניה; אבל הוא גם הבין, שאם נעסוק רק בנושאי יהדות – לא נהיה מדינה בעלת חוסן. החוסן שלנו – בביטחון, בכלכלה, ברפואה, בחקלאות, בכל נושא שהוא – קשור במדע ובטכנולוגיה; לא רק במדע ובטכנולוגיה, ואיש לא יחשוד בזבולון שהוא האמין רק במדע וטכנולוגיה, אבל לא היה שר חינוך שעשה למען החינוך המדעי והטכנולוגי את מה שעשה זבולון המר. לא היה לפניו ולא אחריו. הוא קרא לי ב-1991 ואמר לי: אני רוצה עכשיו לשים בראש הדגל את החינוך המדעי והטכנולוגי כי זה מה שהמדינה צריכה; תציע לי מה לעשות. בתקופה ההיא התחילה ההשתוללות החיובית של ההייטק. הצעתי לו להקים ועדה ציבורית. ישב בוועדה המנכ"ל המסור והמצוין שלו זבולון אורלב, ואני התכבדתי לעמוד בראשה. ישבנו שנה, אנשי אקדמיה, אנשי תעשייה, אנשי צבא, צמרת משרד החינוך, והגשנו מסקנות. לזכותו של זבולון ייאמר, שהוא הספיק לאמץ את המסקנות ככתבן וכלשונון ולהורות על ביצוע הדו"ח בטרם פרש ב-1992. שולמית אלוני – רק כדי להראות לכם שבאמת זה היה מהלך של כולם – היא זאת שהמשיכה ואמנן רובינשטיין היה זה שהשלים את חמש שנות הביצוע העיקריות במהלך של זבולון.

זאת היתה תקופת הזוהר של החינוך המדעי והטכנולוגי במערכת החינוך שלנו. לדאבוני הרב המפנה לרעה חל כמעט ביום או בשבוע שזבולון הלך מאיתנו, והוא נמשך עד היום. הנושא המדעי והטכנולוגי יצא לחלוטין מסדר העדיפויות של שרי החינוך. היו לנו מאז שרי חינוך מכל הסיעות, מכל הכיוונים, מימין ומשמאל ומכל הצדדים, ולא היה אחד ששם את הנושא הזה קרוב לצמרת העדיפויות. אני

לא אומר, שזה צריך להיות בעדיפות ראשונה, מספר אחד, אבל זה צריך להיות בצמרת.

מהמעט שאמרתי ברור, שזכויות היו לזבולון בלי סוף. אני רוצה להזכיר עוד זכות אחת, אנושית, שחוויתי כבן שיחו בשיחות פוליטיות, כשידע שתוכנן לא יצא מהחדר שבו ישבנו לבדנו. הוא, שהיה כל כך בטוח במהלך שאליו הוביל את המפד"ל בשנות ה-60, נעשה בשנות ה-80 יותר ויותר פשרני. לא חזר בו מדרכו, שבה האמין וזאת הייתה זכותו הגדולה, אבל כפי שנהוג לומר, דברים שרואים מעמדה של תפקיד בכיר, נראים אחרת מאשר נראו ממקומות נמוכים יותר; והוא, לאור תפקידו הבכירים ולאור קרבתו למקבלי ההחלטות העדינות ביותר, גילה, שבאחדים מן הנושאים הדברים פחות ברורים מכפי שחשב. היו חברים בתוך המחנה שלו שעודדו אותו בכיוון הזה, והיתה לו התלבטות קשה מאוד. המצב לא איפשר לו לצאת בפומבי עם הלבטים האלה, אבל הספקות כירסמו בו. הם לא נגעו, חלילה, לדברים החשובים, הדברים המרכזיים, אבל עצם קיומם חשף, שוב, את יושרו הפנימי. בדיונים כאלה יכולתי לראות בחדות את יופייה של נשמתו. לפעמים הסכמנו בשיחות בינינו ולפעמים לא הסכמנו, לפעמים הייתי קיצוני ממנו, לפעמים הוא היה קיצוני ממני. נהגתי לומר לו שלי יש קיצוניות בשנאת קצוות מכל הסוגים, אני לא אוהב שום קצה, מכל סוג שהוא. והוא היה משיב לי: נכון, אבל לא כל הקצוות אותו דבר, ועל זה כמובן שהסכמנו.

אני אומר את הדברים האלה באהבה למישהו שכבר איננו ובהרבה צער. בדבריי אלה אני מחזיר חוב של כבוד לזבולון ולמשפחתו, כי ביום פטירתו ובכל שבוע האבל הייתי בחו"ל, לא זכיתי ללוות אותו בדרכו האחרונה. אני רוצה להאמין, שהשתתפותי באירוע זה, שאני מאוד מוקיר את יוזמתו של זבולון אורלב לקיים אותו, מפצה בטיפ-טיפה על היעדרי באותה עת. יהי זכרו ברוך.